

2-32 ΑΦΙΕΡΩΜΑ

● **Ο μοναχισμός στη Μακεδονία.** Το πολύπλευρο έργο των μονών από την πρώτη βυζαντινή περίοδο έως σήμερα.

● **Στην Ανατολική Μακεδονία.** Οι βυζαντινές μονές του Τιμίου Προδρόμου στις Σέρρες και της Παναγίας Εικοσιφοίνισσας στο όρος Παγγαίο.

● **Στις όχθες του Αλιάκμονα.** Η μονή της Ζάβορδας με τις περίφημες τοιχογραφίες και το μοναστήρι της Παναγίας Τορνικίου.

● **Μονές Κοζάνης και Γρεβενών.** Αξιόλογα προσκυνήματα, υπήρξαν σημαντικές πνευματικές εστίες με ιστορικό και κοινωνικό ρόλο.

● **Στις πλαγιές του Ολύμπου.** Η σημαντική ασκητική μορφή του Αγίου Διονυσίου, κτίτορας της μονής της Αγίας Τριάδας.

● **Ασκηταριά της Μεγάλης Πρέσπας.** Οι βυζαντινές τοιχογραφίες και οι επιγραφές στους βράχους και τα σπήλαια της λίμνης.

● **Η Σκήτη της Βέροιας.** Μονή αφιερωμένη στον Τιμό Προδρόμο, είναι συνδεδεμένη με την ασκητική μορφή του Οσίου Αντωνίου.

● **Τα Πατριαρχικά μοναστήρια.** Πνευματικά κέντρα με σημαντικό ρόλο στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης.

● **Το μοναστήρι της Ορμύλιας.** Μετόχιο της Ιεράς Μονής Σίμωνος Πέτρας, τόπος όπου σήμερα ακμάζει ο γυναικείος μοναχισμός.

● **Η αναβίωση του μοναχισμού.** Το Αγιώνυμον Όρος συνεχίζει να τροφοδοτεί πνευματικά τα μοναστήρια της Μακεδονίας.

Εξώφυλλο: Μεγάλη Πρέσπα. Ασκηταριό της Παναγίας της Ελεούσας. Η εις Άδον Κάθοδος του Χριστού.

Διόρθωση: Στο αφιέρωμα «Ελληνική Τοπογραφία» και στο άρθρο της Κας Μ. Μητσου σελ. 28 η πρώτη λέξη του τίτλου εκ παραδρομής εγράφη: Βιβλιογραφία αντί του σωστού: Βιβλιολογία.

Υπεύθυνος «Επτά Ημερών»:
ΒΗΣ. ΣΤΑΥΡΑΚΑΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Ο μοναχισμός στη Μακεδονία

Το πολύπλευρο έργο των μονών από την πρώτη βυζαντινή περίοδο έως σήμερα



...«Κροτήσωμεν Πάσχα αιώνιον». Στο γυναικείο μοναστήρι του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, γνωστό ως μοναστήρι της Ορμύλιας, ακμάζει σήμερα ο γυναικείος μοναχισμός «ως λόγος ζωής και άοκνος προσφορά» στην ιεραποστολή και το κοινωνικό έργο. (Φωτ.: Ανδρέας Σμαραγδής)

Του **Κρίτωνα Χρυσοχοΐδη**

Ερευνητή του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών
του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών

ΟΙ ΓΝΩΣΕΙΣ ΜΑΣ για τον οργανωμένο μοναστικό βίο στη Μακεδονία κατά την πρώτη βυζαντινή περίοδο είναι ακόμη ελλιπείς και αποσπασματικές. Οι γραπτές πηγές ελάχιστα βοηθούν στον εντοπισμό μονών, ενώ η αρχαιολογική έρευνα, στην οποία, κυρίως, θα στηριχθούν ασφαλέστερα συμπεράσματα για το θέμα, έχει πολύ έργο ακόμη να επιτελέσει.

Αρχαιολογικά ευρήματα (παλαιοχριστιανικά συγκροτήματα που μπορούν να ταυτιστούν με μονα-

στήρια, επιγραφές), τα οποία χρονολογούνται πριν τον 6ο αιώνα και βρίσκονται μακριά από τα μεγάλα εκκλησιαστικά κέντρα της Μακεδονίας, αποτελούν ενδείξεις για την ύπαρξη μοναστηριών στο γεωγραφικό αυτό χώρο. Πάντως τον

Επιμέλεια αφιερώματος:
ΒΗΣΣΑΡΙΝ ΣΤΑΥΡΑΚΑΣ

6ον αιώνα η δραστηριότητα μοναστηριών μαρτυρείται με ασφάλεια, τόσο στα αστικά κέντρα (π.χ. μονή του οσίου Δαβίδ στη Θεσσαλονίκη) όσο και στην περιφέρεια (μοναστηριακά συγκροτήματα στη Θάσο).

Στους επόμενους αιώνες οι μαρτυρίες αυξάνουν. Το αντιμοναχικό κίνημα της εικονομαχίας (8ος - αρχές 9ου αι.) δεν φαίνεται να επηρέασε ιδιαίτερα τις ούτως ή άλλως ειρηνόφιλες ευρωπαϊκές επαρχίες της αυτοκρατορίας. Ετσι μπορούμε να μιλούμε για την πρώτη μεγάλη ακμή του μοναχισμού στη Μακεδονία κατά τους 9ο και 10ο αιώνες.

Τα μεγάλα μοναστήρια που εμφανίζονται την περίοδο αυτή συνδέονται με την αξιόλογη ασκητική και ιεραποστολική δραστηριότητα επιφανών, μοναχών και εντάσσονται στη συστηματική προσπάθεια της Κωνσταντινουπόλεως για την πολιτική και πνευματική ανασύ-

νταξη της Βαλκανικής και την προώθηση της οικουμενικής πολιτικής της αυτοκρατορίας.

Ο όσιος Ευθύμιος, γύρω στο 870, ιδρύει τη μονή Περιστερών στα Βρασταμού (σημερινά Βραστά) Χαλκιδικής, ο μαθητής του Ιωάννης ο Κολοβός κτίζει ομώνυμη μονή κοντά στην Ιερισσό, ενώ ένας δεύτερος μαθητής του, ο όσιος Συμεών, επιτελεί σημαντικό ιεραποστολικό έργο στη Μακεδονία και αργότερα στην κυρίως Ελλάδα όπου ιδρύει πολλά μοναστήρια. Στα ιδρύματα αυτά όπως και σε άλλα που μαρτυρούνται στην περιοχή, παραχωρούνται από τους αυτοκράτορες του Βυζαντίου προνόμια και επαρκείς οικονομικοί πόροι. Ολα συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με το Άγιον Όρος το οποίο, με την ίδρυση της πρώτης μεγάλης κοινοβιακής μονής, της Μεγίστης Λαύρας, από τον Άγιο Αθανάσιο τον Αθωνίτη (963), θα καταστεί το κέντρο του μοναχισμού όχι μόνο της Μακεδονίας αλλά ολόκληρης της Βαλκανικής.

Η άνθηση του μοναχισμού συνεχίστηκε και στους επόμενους αιώνες. Παρά τις πολεμικές περιπέτειες και τη συρρίκνωση της αυτοκρατορίας οι μονές στη Μακεδονία πολλαπλασιάζονται εντυπωσιακά και εξελίσσονται σε μεγάλες αγροτικές οικονομικές μονάδες. Στα τέλη του 13ου και στον 14ο αιώνα μεγάλα μοναστήρια ιδρύονται στην ύπαιθρο (π.χ. μονή Θεοτόκου της επιλεγμένης Κοσινίτσας στο Παγγαίο όρος, μονή Προδρόμου Σερρών), ενώ ο αστικός μοναχισμός της Θεσσαλονίκης γνωρίζει πρωτοφανή ανάπτυξη.

Μέσα στα τείχη της πόλης αλλά και έξω από αυτά λειτουργούν πολυάριθμα μοναστήρια είτε ανεξάρτητα ή ως μετόχια αγιορειτικών μονών. Τα σωζόμενα ως τις μέρες μας δείγματα, με την αρχιτεκτονική τους αλλά ιδίως με τα ζωγραφικά τους σύνολα, μαρτυρούν μνημεία υψηλότερης τέχνης. Η επικράτηση, άλλωστε, του ησυχαστικού κινήματος που γεννήθηκε και ανδρώθηκε στη Μακεδονία προσδίδει ιδιαίτερη πνευματική αίγλη στον μοναχισμό.

Η οθωμανική κατάκτηση οπωσδήποτε υπήρξε μια σκληρή δοκιμασία για τον μοναχισμό της Μακεδονίας. Ο μακρές πολεμικές επιχειρήσεις, η οικονομική δυσπραγία και η δημογραφική αλλοίωση των πληθυσμών εξαιτίας των εξισλαμισμών είχαν ως αποτέλεσμα την εξαφάνιση μεγάλου αριθμού μονών και τον μαρasmus των υπολοίπων.

Ωστόσο, η κατάσταση αυτή δεν διήρκεσε πολύ. Από τα τέλη ήδη του 15ου αι. και στο πρώτο μισό του 16ου αι., παρατηρείται σταδιακή ανασυγκρότηση του μοναχισμού και νέα άνθηση που μπορεί να παραβληθεί με εκείνη του 9ου-10ου αιώνα.

Ζηλωτές μοναχοί, οι οποίοι πολύ σύντομα ανακηρύχθηκαν και άγιοι, με στενοούς δεσμούς με το πατριαρχείο και ιδιαίτερα με τους πατριάρχες Νήφωνα Β' και Ιερεμία Α', διατρέχουν τη Μακεδονία, ασκούν ιεραποστολικό έργο στους κλονισμένους πληθυσμούς και ι-



Μεγάλη Πρέσπα. Η Πλατυτέρα στην κόγχη ιερού στο ασκηταριό της Μικρής Ανάληψης.

δρύνουν μονές. Το όνομά τους συνδέεται με την ίδρυση των μεγαλύτερων μοναστηριών της περιοχής (Άγιος Θεωνάς - μονή Αγίας Αναστασίας στη Χαλκιδική, άγιος Διονύσιος ο εν Ολύμπω - μονή Αγίας Τριάδος στον Ολύμπο, όσιος Νικάνωρ - μονή Ζάβορδας στα Γρεβενά και πολλοί άλλοι). Ταυτόχρονα αναβιώνει ο μοναστικός βίος στα διατηρηθέντα μονα-

στικά κέντρα (Άγιον Όρος, μονές Αν. Μακεδονίας κ.λπ.). Η δήμευση των περιουσιών των μοναστηριών στα 1567 από το σουλτάνο Σελίμ Β' και η υποχρέωση για την επαναγορά τους δεν ανέκοψε την ανάπτυξη του μοναχισμού σε όλη την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας. Αντίθετα οι μονές θάλλουν, αυξάνονται αριθμητικά και καθίστανται σταθερά κέντρα πνευματικής αλλά

και κοινωνικής και οικονομικής αναφοράς για τους χριστιανικούς πληθυσμούς.

Υστερα από μια πρόσκαιρη κάμψη στα μέσα του αιώνα μας και από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, η νέα άνθηση του ασκητικού ιδεώδους στο χώρο της Μακεδονίας είναι ιδιαίτερα εμφανής. Μια αναγέννηση που είναι ιδιαίτερα αισθητή στο κατώφλι του 21ου αιώνα.

ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

1 ΠΟΛΕΩΣ ΚΑΣΤΟΡΙΑΣ

ΚΟΥΜΠΕΛΩΙΚΗ (ΠΑΝΑΓΙΑ). Κρύθηκε πιθανόν τον 10ο αιώνα. Τοιχογραφίες β' μισού 13ου και 14ου αι. Εξωτερικές τοιχογραφίες του 1485-96.

ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΑΣΤΕΛΙΤΣΗ. Κρύθηκε από τον μητροπολίτη Νικηφόρο Καστέλι. Τοιχογραφίες του τέλους του 12ου αι. Οι εξωτερικές τοιχογραφίες καταστράφηκαν.

ΓΑΒΙΛΑΡΧΗ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΕΣ. Νόος 11ου αι. Ανακαινίσθηκε τον 14ο αι. από τον κεραιμένεχο Δανήλ. Τοιχογραφίες κυρίως 12ου αι. Οι εξωτερικές τοιχογραφίες καταστράφηκαν.

ΑΓΙΟΙ ΑΝΑΓΥΡΟΙ. Νόος μισού 11ου αι. Ανακαινίσθηκε από τον Θεόδωρο Δημιώτη στα τέλη του 13ου ή στις αρχές του 14ου αι. Τοιχογραφίες της ίδιας εποχής. Οι εξωτερικές τοιχογραφίες καταστράφηκαν.

ΑΓΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ. Νόος τέλους 9ου - αρχών 10ου αι. Ανακαινίσθηκε από τον Θεόδωρο Δημιώτη στα τέλη του 13ου ή στις αρχές του 14ου αι. Τοιχογραφίες τέλους 9ου - αρχών 10ου αι., τέλους 12ου και 14ου αι.

Μ. ΜΑΥΡΙΣΤΕΣΣΑ. Καθολικό ομώνυμης μονής. Κρύθηκε περί το 1000. Τοιχογραφίες 13ου και 16ου αι.

Μ. ΚΛΕΙΣΟΥΡΑΣ (ΓΕΝΕΣΙΟΝ ΘΕΟΤΟΚΟΥ). Κρύθηκε στα τέλη του 16ου ή στις αρχές του 17ου αι. Τοιχογραφίες του Χιοναδάτη ζωγράφου Γεωργίου του 1812. Τυνακίδα μονή.

Μ. ΑΓΙΩΝ ΑΝΑΓΥΡΩΝ ΜΕΛΕΣΣΙΟΠΟΛΥ. Κρύθηκε περί το 1354. Στο καθολικό, του 1857, διατηρείται το παλαιό τέμπλο Ανδρώα μονή.

Μ. ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΑΡΤΟΒΟΥΝΟΥ

Κρύθηκε στα τέλη του 16ου αι. Τοιχογραφίες του 1652 από τον Αινοτοπίτη ζωγράφο Νικόλαο και του 1808. Ανδρώα μονή.

- ☐ Κοιμητήριο
- ☐ Αγ. Νικολάος Καστέλι
- ☐ Τσιδάρης
- ☐ Αγ. Αναγύροι
- ☐ Αγ. Στεφάνος
- ☐ Μ. Μαυριστεσσάς

Μ. ΑΓΙΩΣ ΤΡΙΑΔΟΣ ΒΥΘΟΥ

Κρύθηκε πριν από το 1646. Το καθολικό κτίστηκε το 1800. Τοιχογραφίες Χιοναδάτη ζωγράφου του 1802. Ανδρώα μονή.

Μ. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΑΝΟΡΟΣ ΖΑΒΟΡΔΑΣ (ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ)

Κρύθηκε το 1534 από τον δάσκα Νικάνορα. Τοιχογραφίες του 1592, πιθανόν του Φράγκου Κατελάνου και των ετών 1869 και 1889. Ανδρώα μονή.

Μ. ΤΟΡΗΚΟΥ (ΚΟΙΜΗΣΕ ΘΕΟΤΟΚΟΥ)

Κρύθηκε στα τέλη του 14ου ή στις αρχές του 15ου αι. Το δώμαρο καθολικό έχει δύο ναούς με τοιχογραφίες του 1489 και 1730 αντίστοιχα.

Μ. ΣΤΑΝΟΥ (ΓΕΝΕΣΙΟΝ ΘΕΟΤΟΚΟΥ)

Κρύθηκε το 1919. Αντικατέστησε την σε κοντινή τοποθεσία καταστραφείσα από τους Τούρκους το 1854 ομώνυμη μεταβυζαντινή μονή. Ανδρώα μονή.

ΣΚΗΤΗ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ

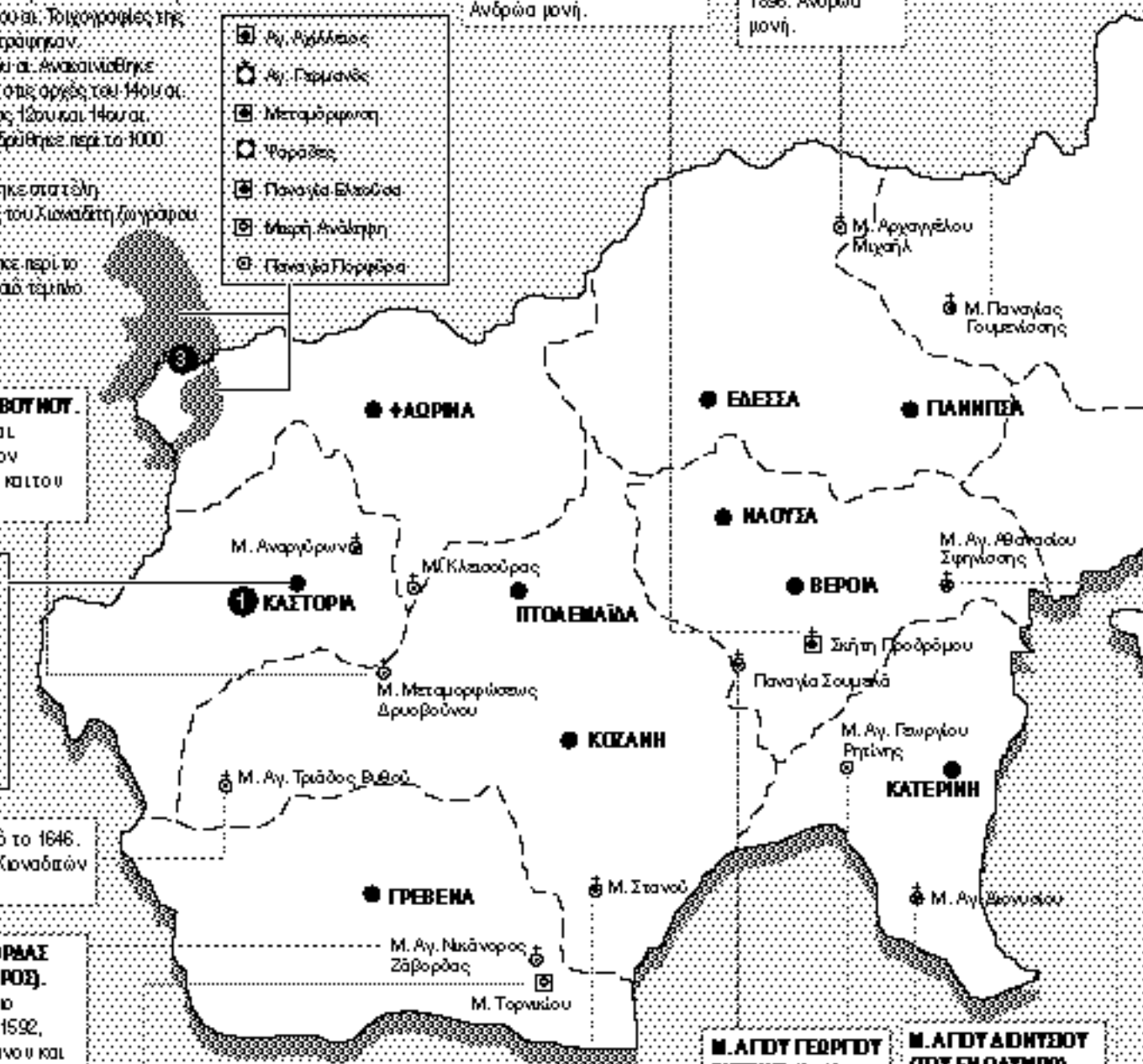
Κρύθηκε τον 14ο αι. Ηκίασε ιδιαίτερα τον 16ο αι. Μετά την καταστροφή, το 1822, ανακατασκευάστηκε πολλές φορές. Λείψανα τοιχογραφιών 14ου αι. Ανδρώα μονή.

Μ. ΑΡΧΑΓΓΕΛΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΑΡΒΑΛΙΑΣ

Κρύθηκε το 1858. Τοιχογραφίες του 1858, 1888 και 1896. Ανδρώα μονή.

Μ. ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΟΥΜΕΝΩΣΣΗΣ

Κτίσμα της οψίτης Τορκοκρατίας. Ως πρόσφατα, μετόχι της μονής Ιβήρων Αγίου Ορους. Ανδρώα μονή.



Μ. ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΡΗΤΙΝΗΣ

Κρύθηκε στα τέλη του 15ου αι. Τοιχογραφίες του 1494 και του 1619.

Μ. ΑΓΙΟΥ ΑΔΗΤΣΟΥ (ΤΟΥ ΕΝ ΟΛΥΜΠΩ)

Κρύθηκε το 1542 και αφιερώθηκε στην Αγία Τριάδα. Καταστράφηκε το 1943. Η νέα μονή, αφιερωμένη στον άγιο Διονύσιο, ιδρύθηκε σε παλαιό μετόχι της. Ανδρώα μονή.

ΠΑΝΑΓΙΑ ΣΟΤΩΜΕΛΑ ΚΟΜΙΝΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ

Προσκληματούς ναός των απανταχού Ποντίων. Κρύθηκε το 1951 εις ανάμνηση της ομώνυμης μονής του Πόντου που καταστράφηκε από τους Τούρκους το 1923.

Μ. ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΣΗΜΕΩΣΣΗΣ

Κρύθηκε τον 17ο αι. Ανδρώα μονή.



Μ. ΑΓΙΑΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ.
Κρύθηκε τον 18ο αι.
Γυναικεία μονή.

Μ. ΤΙΜΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΣΕΡΡΩΝ.
Κρύθηκε το 1270 από τον ερομόναχο Ιωάννισιο.
Δεύτερος κτίτωρ είναι ο ανειμένος του Ιωάννη
επίσκοπος Ζηρών. Το καθολικό χρονολογείται
στον 14ο αι. Τοιχογραφίες 14ου, 15ου, 17ου αι.
και 1803 (καθολικό). Γυναικεία μονή.

Μ. ΕΚΚΟΥΦΙΟΝΗΣΙΣ (ΕΣΘΙΑ ΘΕΟΤΟΚΟΥ).
Κρύθηκε πιθανόν τον 10ο αι. Το σωζόμενο
καθολικό και οι τοιχογραφίες ανήκουν στα
έτη 1837 - 1847. Γυναικεία μονή.

Μ. ΑΝΑΚΤΙΡΙΩΝ.
Κρύθηκε τον 18ο αι.
Γυναικεία μονή.

Μ. ΠΕΡΙΒΛΕΠΤΩΝ (ΑΠΟΣΤΑΛΕΑΣ). Καθολικό
της ομώνυμης βυζαντινής μονής, είναι το
μοναστηριακό συγκρότημα που ίδρυσε το
870-71 ο άσιος Ευθύμιος.

ΑΠΟΝ ΟΡΟΣ. Μοναστική
πολιτεία συγκροτούμενη από
είκοσι ανδρικές πατριαρχικές
στοιχειώδεις καθεδρικές
μονές. Η παλαιότερη μονή
(Μεγίστη Λαύρα)
χρονολογείται το 963.
Κιβωτός βυζαντινής και
μεταβυζαντινής
αρχιτεκτονικής, ζωγραφικής,
μικροτεχνίας και κεραμικών.
Αββατο στα γυναικεία.

**Μ. ΟΡΦΑΝΑΣ (ΕΓΚΛΥΠΤΙΣ ΤΗΣ
ΘΕΟΤΟΚΟΥ).** Μετόχι της μονής
Σίμωνος Πέτρος. Κρύθηκε το 1974 στη
θέση βυζαντινού (1391) μετοχίου της
μονής Βατοπεδίου. Απομνημόνιο
εργαστήρια κεντητικής, υφαντικής,
μικροτεχνίας και ζωγραφικής. Διαθέτει
σύντομο συνεδριακό κέντρο.
Γυναικεία πολυπληθής μονή.

**Μ. ΣΩΤΗΡΙΣ (ΑΓΙΟΥ
ΙΩΑΝΝΟΥ ΘΕΟΔΩΤΟΥ).**
Κρύθηκε το 1972.
Απομνημόνιο εργαστήρια
κεντητικής και υφαντικής.
Γυναικεία πολυπληθής
μονή.

**Μ. ΑΓΙΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΣ
ΦΑΡΜΑΚΟΛΗΓΥΡΙΑΣ.** Επανιδρύθηκε
περί το 1522 από τον άγιο Θεωνά
μητροπολίτη Θεσσαλονίκης, στη
θέση πιθανόν βυζαντινού μονυδρίου.
Τα σημερινά κτίσματα ανήκουν
στον 19ο αι. Διαθέτει μικρή
συνταγή χειρογράφων. Πατριαρχικό
στοιχειώδες. Ανδρική μονή.

2 ΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Μ. ΒΗΛΑΤΑΔΩΝΗ (ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ).
Κρύθηκε από τους αδελφούς Δωρόθεο και
Μάρκο Βλατάδες περί το 1360. Τοιχογραφίες
1360-1380. Διαθέτει συλλογή χειρογράφων και
παλαιών βιβλίων. Ανδρική μονή. Πατριαρχικό
στοιχειώδες, δόξα του Πατριάρχου Ιωάννη
Πατριάρχου Μελετών.

Μ. ΛΑΤΟΜΟΥ ΡΩΣΙΩΣ ΔΑΒΙΔ. Καθολικό
βυζαντινής μονής. Κτίσμα του τέλους 5ου-αρχών
6ου αι., σκηνή ψηφιδωτά της ίδιας εποχής και
τοιχογραφίες του 12ου αι.

Μ. ΠΕΡΙΒΛΕΠΤΩΝ. Τονίζεται με τον σφηριτικό
καθολικό του Αγίου Πανταζήμιονος. Κρύθηκε στα τέλη
του 13ου ή στις αρχές του 14ου αι. Διατηρούνται
τοιχογραφίες της ίδιας εποχής καθώς και της
περιόδου της Τουρκοκρατίας.
ΑΓΙΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΟΡΦΑΝΟΣ. Καθολικό
ομώνυμης μονής. Κρύθηκε από τον κτήνη της
Σερβίας Μιλούντιν (1232-1321). Τοιχογραφίες
1310-1320.

3 ΠΡΕΣΠΕΣ

ΑΓΙΟΣ ΑΓΓΕΛΕΙΟΣ. Ερείκη της ομώνυμης
βυζαντινής ιδρυμένης τον 10ο αι. σε νησί της
λίμνης. Λείψανα τοιχογραφιών 11ου και 12ου αι.

ΑΓΙΟΣ ΓΕΡΜΑΝΟΣ. Μονή 11ου αι. με
τοιχογραφίες 11ου, 13ου και 18ου αι.

ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ. Ασκητήριο 14ου αι. σε βράχο.
Σώζονται βυζαντινών τοιχογραφιών.

ΨΑΛΛΕΣ. Μικρά σπήλαιο σε βράχους. Σώζουν
βυζαντινές 11ου και 15ου αι.

ΠΑΝΑΓΙΑ ΕΛΕΥΣΑ. Ασκητήριο σε βράχο με
τοιχογραφίες του 14ου.

ΜΟΡΦΗ ΑΠΟΛΗΨΗΣ. Ασκητήριο σε βράχο με
τοιχογραφίες 16ου αι.

ΠΑΝΑΓΙΑ ΠΟΡΦΥΡΑ. Καθολικό βυζαντινής
μονής. Κρύθηκε το 1524. Τοιχογραφίες του 1524.
Πανόμοιες του 16ου αι. και του 1741.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- Κτίσμα βυζαντινής εποχής
- Κτίσμα βυζαντινής εποχής με τοιχογραφίες
- ◻ Κτίσμα βυζαντινής εποχής με βυζαντινές και μεταβυζαντινές τοιχογραφίες ή και κεφάλαια
- Κτίσμα βυζαντινής εποχής με μεταβυζαντινές τοιχογραφίες ή και κεφάλαια
- ◻ Κτίσμα μεταβυζαντινής εποχής
- ⊙ Κτίσμα μεταβυζαντινής εποχής με τοιχογραφίες ή και κεφάλαια
- † Μονή εν λειτουργία

Οι μονές που σημειώνονται δαφνισμένες στο σύνολο των μονών
της Θεσσαλονίκης είναι επαινεθείσες. Οι κρητικές της εποχής
τελείων ή αρχαίων ή παλαιών μητρώων ζωγραφικής ή και
κεραμικών ή σφραγίδων και επιγραφών ή προσφορών και η
γενεράλια τους διασώζονται.

Κείμενα και Ερευνα: ΚΡΗΤΙΚΗ ΡΥΣΙΟΓΩΓΙΑ
Βοήθος Ερευνας: ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΑΡΠΑΚΙΔΗΣ